

10. Fund 1. Description 20. Case 7098. Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh obyednan Ukrainy — Central state archive of public associations of Ukraine. Kyiv.
11. Fund 1. Description 20. Case 6662. Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh obyednan Ukrainy — Central state archive of public associations of Ukraine. Kyiv.
12. Fund P-12. Description 1. Case 160. Derzhavnyy arkhiv Poltavskoyi oblasti — State Archive of Poltava Region. Poltava.
13. NECHAEVA, A. M. (1996) Osnovnyie napravleniya razvitiya semeynogo prava — The main directions of development of family law. in: NECHAEVA, A. M. (et al.) (eds.) *Semeynoe pravo Rossii: problemy razvitiya* — *Family law of Russia: problems of development*. Moscow. (in Russian)
14. Fund 3944. Description 1. Case 5. Derzhavnyy arkhiv Poltavskoyi oblasti — State Archive of Poltava Region. Poltava.
15. KOSITSYN, A. P. (ed.) (1977) *Istoriya Sovetskogo gosudarstva i prava* — *The history of the Soviet state and law*. Vol. 2. Moscow: Nauka. (in Russian)
16. Fund 1. Description 20. Case 7098. Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh obyednan Ukrainy — Central state archive of public associations of Ukraine. Kyiv.

Надійшла до редакції 30 грудня 2014 р.

УДК 930.25 «1920/1939»

В. В. Пагор

**МЕДИЧНА ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ТОТАЛІТАРИЗМУ: ДО ПРОБЛЕМИ МАТЕРІАЛЬНО-
ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ В 1920–1930-ті рр.**

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32301, Україна

Пагор Валентин Віталійович, аспірант кафедри історії України,
e-mail: pahor@mail.ru

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про становлення вищої та середньої медичної освіти Радянської України в 1920–1930-х рр. Охарактеризовано матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів (Київського, Вінницького медичних інститутів, Одеського клінічного інституту).

Розвідка підготовлена на основі матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України м. Києва, Вінницького та Хмельницького обласних державних архівів. Використано тогочасну періодику.

В ході проведеного дослідження з'ясовано, що вищі медичні навчальні заклади використовували в навчальному процесі наглядні схеми, муляжі, технічне приладдя, відповідну літературу. Проте цих засобів бракувало. Через недофінансування закупівля навчальних матеріалів проводилася в незначних кількостях. В свою чергу, тоталітарна система була побудована таким чином, що критика на адресу керівництва вишу могла спричинити репресії. Як результат — багато директорів навчальних закладів було репресовано.

Ключові слова: медична освіта; тоталітаризм; навчання; студенти; викладачі; матеріальне становище; фінансування.

В. В. Пагор

МЕДИЦИНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ТОТАЛИТАРИЗМА: К ПРОБЛЕМЕ МАТЕРИАЛЬНО- ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В 1920–1930-е гг.

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко
ул. Огиенко, 61, г. Каменец-Подольский, 32300, Украина

Пагор Валентин Витальевич, аспирант кафедры истории Украины,
e-mail: pahor@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В статье говорится о становлении высшего и среднего медицинского образования Советской Украины 1920–1930-х гг. Дана характеристика материально-технического обеспечения учебных заведений (Киевского, Винницкого медицинских институтов, Одесского клинического института).

Статья подготовлена на основе материалов Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины г. Киева, Винницкого и Хмельницкого областных государственных архивов. Использована тогдашняя периодика.

В ходе проведенного исследования установлено, что высшие медицинские учебные заведения использовали в учебном процессе наглядные схемы, муляжи, технические принадлежности, соответствующую литературу. Однако этих средств было недостаточно. Из-за недофинансирования закупка учебных материалов происходила в незначительных количествах. В свою очередь, тоталитарная система была построена таким образом, что критика в адрес ру-

ководства вуза могла вызвать репресии. Как результат — многие директора учебных заведений были репрессированы.

Ключевые слова: медицинское образование; тоталитаризм; обучение; студенты; преподаватели; материальное положение; финансирование.

V. V. Pahor

**MEDICAL EDUCATION IN UKRAINE UNDER
TOTALITARIANISM: THE PROBLEM OF LOGISTICS
TRAINING PROCESS IN 1920–1930**

Kamyanets-Podilskiy National Ivan Ohienko University
61 Ohienka St., Kam'yanets'-Podil's'kyi, 32301, Ukraine

Pahor Valentin Vitaliyovych, Postgraduate student of the Department of History of Ukraine, e-mail: pahor@mail.ru

ABSTRACT

The article deals with the formation of higher and secondary medical education in Soviet Ukraine in 1920s–1930s. The characteristic is given to the material support of such educational institutions as Kiev and Vinnitsa Medical Institutes, and Odessa Clinical Institute).

The author studies the reports of the Central State Archive of the supreme bodies of power and administration of Ukraine, as well as Vinnitsa and Khmelnytsky regional state archives; periodicals of the time are also used in the research.

The study revealed that the higher medical schools used visual diagrams, models, technical accessories and appropriate literature in the educational process. However, there was a lack of these materials — because of underfunding, educational materials were bought in small quantities. At the same time, the totalitarian system did not allow any criticism of the university management. As a result, directors of many educational institutions were repressed.

Key words: medical education; totalitarianism; learning; students; teachers; financial position and financing.

Важливою сторінкою в історії вітчизняної освіти є створення і діяльність медичних вузів. Значна частина вищих навчальних закладів пройшла своє становлення ще в радянську добу, зокрема в 20–30-ті рр. ХХ ст. — в час значної соціальної напруги і матеріальної скрути. В той час закладалися підвалини тоталітаризму, вивчення якого є актуальним завданням

сучасної історичної науки. Тим не менше, ідея висококваліфікованого захисту здоров'я культивувалася, і навчальні заклади докладали чимало зусиль для якісної підготовки фахівців.

Дослідженнями матеріального становища вишів займалися А. Давидюк [1], Н. Солодкін [2], М. Лиманський [3]. Цими дослідниками з'ясовано забезпечення навчальної роботи технічними засобами, фінансування, відкриття нових факультетів та клінік. В одній з наших публікацій простежено вплив стипендіального забезпечення на якість навчання студентів [4].

Метою цієї статті є комплексне вивчення проблеми в умовах формування тоталітарної системи в Україні. Питання вивчається нерозривно з дослідженням репресій у вищій школі 1930-х рр. Дана проблема ще не висвітлювалася у вітчизняній та зарубіжній історіографії, що додає актуальності проведеному дослідженню.

Підготовка студентів залежала переважно від двох основних факторів — якості викладацького складу та рівня матеріально-технічної бази вузів. Ряд змін у вищій школі здійснено в березні 1919 р., коли було прийнято декрети для медичних університетів України про доступ у вищу школу пролетаріату і селянства [3, с. 53]. Медична освіта стала загальнодоступною для населення.

Станом на 1921 р. в медичних інститутах України навчалося 17,8 % робітників, 22,2 % селян і 8,1 % членів партії [5, с. 141; 3, с. 53–54]. В перші роки діяльності радянської влади існувала практика, коли верхня межа студентського набору не обмежувалася. Так у 1920–1921 н. р. у Київській медичній академії навчалося 4500 студентів. В лабораторіях кафедри анатомії, розрахованій на 40 студентів, працювало по 100 і більше студентів. На кафедрі мікробіології проходили заняття в групах по 40 осіб, при тому що в їх користуванні було лише 8 мікроскопів [3, с. 53–54].

Основними засобами навчання служили: література (навчальна і наукова), наглядні схеми, зображення, діаграми, муляжі. Використовувалися і технічні засоби. Студенти переглядали діафільми, кінофільми, прослуховували платівки тощо. Окремі технічні досягнення того часу розміщувалися в лабораторіях, частина з них закупувалися за кордоном.

На початку 1920-х рр. у вузах бракувало коштів на закупівлю засобів для навчання. Наприклад, дохідна частина бю-

джету Одеського клінічного інституту забезпечувалася платою за навчання та сумою від виробітку колективів при клініках. Але дохід був настільки мізерним, що не вистачало коштів для опалення та освітлення приміщень. Бракувало наочних матеріалів (схем, карт, діаграм, зображень), навчальної і наукової літератури [6, арк. 104–105].

У Вінницькому медичному інституті, який був відкритий на початку 1930-х рр., забезпечення навчального процесу приладдям та навчальною літературою було недостатнім. Зокрема, одним мікроскопом користувалося 8–10 осіб, тоді як унормованим вважалося — 1 прилад на двох студентів. Особливо відчувався дефіцит навчальних посібників з хімії та анатомії. Однією книгою з анатомії користувалися 10 і більше студентів [7, арк. 19]. Лише в 1936 р. відбулося необхідне поповнення навчальної апаратури і устаткування для лабораторій загальною сумою на 500 тис. крб. Було придбано 50 нових навчальних мікроскопів, що в той час коштували 250 тис. крб [8, с. 4]

Залишалася ситуація складною і на Поділлі. Першим директором Вінницького медичного інституту була О. П. Смолянська. Поряд із зусиллями, які вона доклала для організації роботи інституту і покращення його матеріально-технічної бази, в пресі розкритикували її діяльність. В окремих газетах («Правда», «Комуніст», «Комсомолец України») розгорнулися безпідставні напади на окремих вчених. Згідно з опублікованими даними, відомо, що в їх адресу звучали негативні відгуки, їх називали «тупоумними», «шкідниками», «фашистами». На захист професорів почала виступати директор інституту. Лише в середині літа 1935 р. припиняється критика директора завдяки втручанням Вінницького обкому партії [1, с. 96–97].

Незважаючи на важкі умови, в які тоталітарною системою було поставлено керівництво інституту, матеріально-технічна база вишу постійно поповнювалася. У 1938 р. місцевий часопис «Молодий більшовик» наступним чином охарактеризував нового керманича інституту: «Директор тов. Кононенко давно прославив себе, як демагог і самодур. Зазнайство, нечуте формально-бюрократичне ставлення до студентів стало стилем його роботи» [9, с. 3]. Описувалося погане ставлення до студентства,

вказувалося, що «цей чинуша забув, що байдужість, бюрократизм і формальний підхід до людини — риси чужі більшовизму» [2, с. 2].

Впливу репресивної машини зазнали директори інституту. Так, в 1937 р. репресували О. П. Смолянську. Нетривалий час працював директор Г. Д. Бриліант, якого теж поглинула сталінська репресивна машина. Протягом 1937–1938 рр. інститут очолював М. О. Василець, згодом репресований і розстріляний [9, с. 3].

Незважаючи на складні часи та труднощі в забезпеченні навчальних закладів і репресивну політику, окремі прогресивні засоби навчання використовувалися в середній освіті. У Кам'янець-Подільському медичному технікумі студентство працювало в лабораторіях. Дослідницька робота передбачалася для отримання практичних знань з анатомії, хімії, фізики та біології [10, арк. 23]. У Шепетівському медичному технікумі в ході навчальної роботи використовувалася демонстрація фільмів. Навчальний процес забезпечувався наочним матеріалом — схемами, муляжами, моделями, медичними препаратами [11, арк. 100].

Та все ж обладнання і число кабінетів в більшості фельдшерсько-акушерських шкіл України були незадовільним: не було достатньої кількості наочних засобів навчання — таблиць, муляжів, фантомів [12, арк. 48]. Наприклад, в Проскурівській фельдшерсько-акушерській школі навчальне обладнання складало лише 2 мікроскопи і один набір гістологічних препаратів. В бібліотеці нараховувалося 16 книг [13, с. 3]. Краща ситуація була в Кам'янець-Подільській фельдшерсько-акушерській школі. Викладачі чимало уваги приділяли використанню в навчальному процесі наочних матеріалів, зокрема унаочнення проходило завдяки демонстрації діапозитивів. В навчальних кабінетах були фантоми, скелет людини, моделі розрізу черепа, вуха, носа та горла [14, арк. 487].

Таким чином, становлення вищої медичної освіти в 1920–1930-х рр. відбувалося в умовах двох важливих чинників — матеріальної скрути і тоталітаризму. Керівництво багатьох вишів опинилося у важкому становищі. Недофінансування медичної освіти породжувало дефіцит матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, що в свою чергу виливалося в критику на адресу директорів. Окремих з них було репресовано та знищено.

В ході проведеного дослідження було простежено взаємозв'язок між прорахунками керівництва медичних вишів та репресивними заходами влади. Однак в подальшому важливо було б дослідити сторінки біографій більшості керівників вищих медичних навчальних закладів України 1930-х рр., відомості про які у вітчизняній біоісторіографії незначні.

Література та джерела

1. Давидюк А. Т. З історії організації Вінницького медичного університету (1934–1937 рр.) / А. Т. Давидюк // Вісник Вінницького державного медичного університету. — 1997. — № 1 (2). — С. 96–97.
2. Солодкін Н. Оздоровити керівництво Вінницького медичного інституту / Н. Солодкін // Молодий більшовик. — Вінниця, 1938. — 22 грудня, № 173 (2162). — С. 2.
3. Лиманский М. Е. Высшая медицинская школа на Украине в годы становления советской власти / М. Е. Лиманский // Очерки истории высшего медицинского образования и научных медицинских школ на Украине / [под ред.: В. Д. Братуся, А. Л. Михнева, К. Ф. Дупленко, Р. Я. Бенюмова]. — К.: Здоров'я, 1965. — С. 51–57.
4. Пагор В. В. Поле аналізу колективної та індивідуальної свідомості студентів вищих медичних навчальних закладів України (20–30-ті рр. XX ст.) / В. В. Пагор // Zbiór raportów naukowych. «Postępy w nauce w ostatnich latach. Nowych rozwiązań». (28.12.2012–30.12.2012). — Warszawa: Diamond teading tour, 2012. — S. 18–20.
5. Крыштопа Б. П. Высшее медицинское образование в Украинской ССР / Б. П. Крыштопа. — К.: Здоров'я, 1985. — 320 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 166. — Оп. 2. — Спр. 426. — 155 арк.
7. Держархів Вінницької області (ДАВО). — Ф. П. 136. — Оп. 6. — Спр. 494. — 23 арк.
8. Апаратура для медінституту // Більшовицька правда. — Вінниця, 1936. — 5 серпня, № 179 (1314). — С. 4.
9. Смольський Л. П. Вуз руками його ректорів... / Л. П. Смольський // Молодий медик. — 2003. — Червень, № 22. — С. 3.
10. Держархів Хмельницької області (ДАХО). — Ф. Р. 726. — Оп. 1. — Спр. 23. — 48 арк.
11. ДАВО. — Ф. П. 457. — Оп. 1. — Спр. 438. — 158 арк.
12. ДАХО. — Ф. Р. 726. — Оп. 1. — Спр. 111. — 71 арк.
13. Шлях до милосердя (До 75-річчя Хмельницького базового медичного училища) / [голов. авт. кол. П. М. Тимочків, Т. Г. Вознюк]. — Хмельницький, 1998. — 24 с.
14. ДАХО. — Ф. Р. 726. — Оп. 1. — Спр. 179. — 528 арк.

REFERENCES

1. DAVYDYUK, A. T. (1997) Z istoruy Winezkoho medysuoho universytetu (1934–1937 rr.) — History of Vinnitsa Medical University (1934–1937). *Visnyk Vinnytskoho derzhavnogo medychnoho universytetu*. 1. pp. 96–97. (in Ukrainian).
2. SOLODKIN, N. (1938) Onovyty kerivnytvo Winnyzkoho medycnoho insytutu — Improve management of Vinnitsa Medical Institute. *Molodyy bilshovyk*. 173. p. 2. (in Ukrainian).
3. LYMANSKYY, M. E. (1965) Wushaya meditsna skola na Ukraine v gady stanovlennya sivetskoy vlady. — Higher Medical School in Ukraine in the formative years of the Soviet regime. *Ocherky ystoryy vyssheho medytsynskoho obrazovannya y nauchnykh medytsynskykh shkol na Ukrayne*. pp.51–57. (in Russian).
4. PAHOR, V. V. (2012). Pole analizu kolektyvnoi studentyv wucih medycnuh navcalnuh zakladiv Ukrainy (20–30-ty rr. 20th) — Field of analysis of collective and individual consciousness of students in higher education in Ukraine (20–30-ies. XX century). *Zbiyr raportyiv naukowych — Postepy w nauce w ostatnich latach. Nowych rozwiazań* (28.12.2012–30.12.2012). pp.18–20. (in Ukrainian).
5. KRYSHTOPA, B. P. (1985) Vysshee medytsynskoe obrazovanye v Ukraynskoj SSR — Higher medical education in the Ukrainian SSR. Kyiv: Zdorovya. (in Russian).
6. *Materials on the organization and operation of the Odessa Clinical Institute for Advanced Medical personnel in 1921 and 1922 (statutes, reports, plans, estimates, reports, memoranda, information, a list of physicians)*. January 21, 1921 — December 8, 1922. Fund r-166. Description 2. Case 426. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny — The Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Kyiv.
7. *Reports of the regional branches of the Medical Institute* (10 May–31 December 1934). Fund 136. Description 6. Case 494. Derzharkhiv Vinnytskoyi oblasti — State Archives of Vinnytsya region. Vinnytsya.
8. ANON (1936) Aparatyra dly medinstytutu — Equipment for medical school, Bilshovytska pravda. 179. p. 4. (in Russian).
9. SMOLSKYY, L. P. (2003). Wuz rukamy yoho rektoriv — The university made by its rectors... *Molodyy medyik*. 22. p. 3. (in Ukrainian).
10. *The program plan of lectures and practical exercises in internal medicine for obstetrical department, workers plans on various subjects, teachers report for 1932–1933 academic year, surveys conducted sessions and other (1933)*. Fund r-726. Description 1. Case 23. Derzhavnyy arkhiv Khmelytskoyi oblasti Khmelnytsky — Oblast State Archives. Khmelnytskyi.
11. *Shepetovsky medical school*. Fund 457. Description 1. Case 438. Derzharkhiv Vinnytskoyi oblasti — State Archives of Vinnytsya region. Vinnytsya.
12. *Regulations on ekspiernapis the title paramedic, midwife, sister and medical laboratory. The meeting of the Central Committee of the CPSU*

- (b) on the secondary medical education. Work plans and otherwise. After graduating from the list midwifery school for 1937 (1936–1937). Fund 726. Description 1. Case 111. Derzhavnyy arkhiv Khmelnytskoyi oblasti Khmelnytsky — Oblast State Archives. Khmelnytskyi.
13. ТУМОЧКИВ, Р. М. and ВОЗНУК Т. Н. (1928) *Sljkh do myloserdj (do 75-ja Khmelnytskoho bazovoho medichnoho ucilysca — Way to charity (the 75th anniversary of Khmelnytsky Basic College))*. Khmelnytskyi (in Ukrainian).
 14. *A copy of the District zdravviddil examination hostels. Lists of recommended reading and other general correspondence on administrative and economic issues (January 1 — December 31, 1937)*. DAKHO, Fund r-726. Description 1. Case 179. Derzhavnyy arkhiv Khmelnytskoyi oblasti Khmelnytsky — Oblast State Archives. Khmelnytskyi.

Надійшла до редакції 16 грудня 2014 р.

УДК 336.22:352(477.41)«1918»

О. М. Потапов

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ У 1918 РОЦІ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003, Україна

Потапов Олексій Миколайович, ст. викл. кафедри правознавства,
e-mail: potaaleks@yandex.ua

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються питання податкової політики органів міського самоврядування міста Києва у 1918 р. Визначається місце зборів на користь міста в системі джерел формування місцевого бюджету. Аналізуються різноманітні види міських податків і зборів. Головна увага акцентується на оціночному зборі, оскільки серед міських податків саме він давав найбільше надходжень. Підкреслюється, що в 1918 р. останній зазнав чотирикратного збільшення за рахунок: зменшення кількості об'єктів, що звільнялись від оподаткування; змін у підставах нарахування податку; подвоєння максимального розміру збору; введення декларування прибутків.

Охарактеризовано роль у міському бюджеті нововведених податків: додатковий до державного прибутковий податок, квартирний податок, збір із видовищ і розваг, збір за надані міським самоуправлінням спеціальні послуги городянам та ін. Проводиться